

1925 чылдың
август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 4
(18279)2013 чылдың
ЯНВАРЬ 17,
четверг
Садар өртээ
5 рубль

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

http://shyn.ru

Тываның Баштыңының ажил-албаны

Солун медээлер

УЖУРАЖЫЛГАГА САГЫШ-СЕТКИЛИН ҮЛЕЖИП...

ТР-ниң Баштыңы Шолбан Кара-оол үрер хөгжүм оркестриниң коллективи-биле.

Тываның Чазааның Баштыңының хуралдаар залында Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол Тываның Чазааның үрер хөгжүм оркестриниң коллективи-биле ужуражылганы кылган. Республиканың аъттыг үрер хөгжүм оркестри чоокта чаа Тайванга болуп эрткен хөгжүм фестивалыга чайынналчак чедишкенин киришкеш, чанып келген дугайында сагындыраалыңар.

Ужуражылга үезинде Тываның Шолбан Валерьевичи дугайында хөй дээрзин демдеглээн. Бичизинде-ле салым-чаяны илереттинип келген уруглар уран чүүлге, ылаңгыя хөгжүмге, өөрени бээри чиик болур. Көдээ суурларда безин хөгжүм талазы-биле сонургалдыг оолдар, уруглар хөй. Олар джазты-даа, классиктиг чогаалдарны-даа чайлыг ойнаптарлар. Амыдыралдан эскерип турарга, дыка салым-чаянныг уруглар колдуунда чединмес бол-

— бүгү тыва чоннуң чедишкенидир. Ооң-биле чергелештир силер хөгжүп, мергежил база шынарлыг сайзырап турар силер. Мергежил бедээн тудум, ботка негелде оон-даа шыңгыы апаар болгаш чаа-чаа кызыгаарларны чедип алыр күзел тыптып келир. Бис силерни оон мурнунда деткип турганывыс ыш-каш ам-даа деткир бис» — деп чугаалаан.

Тываның Баштыңы оркестриниң коллективинге бичи уругларның үрер хөгжүм оркестрин тургузар дугайында саналын кириген. Шолбан Валерьевичиниң демдеглел турары-биле, чүгле шак ол угланышкын-биле чогаадыкчы чорудулганың үзүктел чогуң хандырып, салгал дамчырын тургузуп болур. Ол дээрге элээн чугула сорулга-дыр. Ол ышкыш ол бистиң республикада салым-чаянныг уругларның саны хөй дээрзин демдеглээн. Бичизинде-ле салым-чаяны илереттинип келген уруглар уран чүүлге, ылаңгыя хөгжүмге, өөрени бээри чиик болур. Көдээ суурларда безин хөгжүм талазы-биле сонургалдыг оолдар, уруглар хөй. Олар джазты-даа, классиктиг чогаалдарны-даа чайлыг ойнаптарлар. Амыдыралдан эскерип турарга, дыка салым-чаянныг уруглар колдуунда чединмес бол-

гаш социал байдалы багай өг-бүлелерден колдап турар. Ынчангаш Тываның Баштыңы оркестриниң коллективинге: «Мен бодаарымга, силерде шак ол бичи уругларның чүректеринче дыңналгыже соктаар күш бар. Бис салым-чаянныг уругларны тодарадып, илередип, оларның чогаадыкчы чоруун боттандыраарыңа дузалажыр уурлуг бис. База ол ышкыш оларның чогаадыкчы күш-шыдалын сайзырадып хөгжүдери чугула» — деп айтыпкан.

2013 чылда Кызылга кадет корпусун тудуу эгелээр дугайында ТР-ниң Чазааның Даргазы сагындырган. Аңаа колдуунда амыдыралдың берге байдалына таварышкан, өскүс уруглар болгаш чединмес өг-бүлелерден уруглар өөренир. Оларга кадет школа эки өөредилгеже, улуг чуртталгаже эге идиг болур уурлуг. Уругларның өөредилгезиниң шери-патриотчу кижизидилгезинче угландыраар. Ынчангаш Тываның Чазааның аъттыг үрер хөгжүм оркестри ук школаның уругларының кижизидилгезинге кол черни ээлээр деп, Шолбан Валерьевич санаан.

Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол-биле ужуражылга үезинде коллективниң кежигүнне-

ри чогаадыкчы планнарын сайгарып чугаалашкан. Коллективниң удуртукчузу Тимур Дырык-оол-овичиниң дыңнатканы-биле алырга, бо чылын олар республикадан дашкаар үнүүшкүннерден аңгыда, республиканың кожуун, сумулары-нче хөй үнерин планнап турар. Тываның Чазааның үрер хөгжүм оркестри бо чылын март айда тургустунганындан бээр 5 чыл болур юбилейин демдеглээр. Коллектив чаңгыс чер-чурттугларының мурнунга отчеттуг концерти-биле үнерин бодап турар. «Бир зөөт бичи уругларның үрер хөгжүм оркестрин тургузар дугайында чугаалаар болза, ол даалганы күүседир бис» — деп, Тимур Дулуш чугаалаан.

Делегей чергелиг хөгжүм фестивалыга киржип чораан Тываның делегациязының кежигүннери ужуражылга үезинде Тываның Баштыңы-биле боттарының сагыш-сеткили-биле, бодалдары-биле чылыг байдалга чугаалашкан. Ужуражылга соонда шупту ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол-биле кады сактышкын кылдыр артып калыр фото-чурукка тырттырып алган.

Валерия КОНГАР.

Айдыс ДОРЖУНУҢ тырт-тырган чуруу.

ОЛИМПИАДА ОДУ-ТЫВАГА

Тываның күрүне университетинге «Сочи-2014» Олимпиада одунуң эстафетазының организастыг комитетиниң төлээлери биле студентилер болгаш эки турачылар организацияларының ужуражылгазы болуп эрткен.

Идепкейжи аныяктарның мурнунда кол сорулга кылдыр патриотчу соруку болгаш эстафетаның бүгү организастыг үелерни хандырап талазы-биле волонтержу ажылды деткири салдынган. Аңаа ниитизи-биле 180 эки турачы киржир. Ындыг турбуже организаторларның чугаалап турары-биле алырга, эстафетага Тываның чурттакчы бүрүзү киржип болур болгаш «Тывага ук хемчег кандыг хөөнүгү база канчаар эртери чүгле аныяктардан хамааржыр». Волонтер болур күзелдиг кижилер ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамыга 2013 чылдың апрель 1-ге чедир чагыгны кириер, а олимпиада одун тудар күзелдиг кижилер Олимпий оюннарының — Coca-Cola — албан-езуунуң сайтызынга бүрүткеттирер.

Олимпиада оду бүгү чуртту таварып эртер. Организаторларның санап турары-биле алырга, Россияның 130 млн. чурттакчы кижизи улуг хемчегниң көрүкчүлери боол болур. Тывага Олимпиада одунуң эстафетазы 2013 чылдың ноябрь 28-те келири тодараттыг.

ЫЯШКА НЕГЕЛДЕ УЛГАТКАН

Чуртталга бажыңнарын тудуп алырынга негелде республикада дөрт катап өскөн.

Хуу чуртталга бажыңнарын тударында болгаш септээринге тудуг ыяжын чиигелдиги садып алыр арганы 2012 чылда Тывага 500 ажыг өг-бүлө ажылгаан, ол дээр-ге чуртталга тудуун деткириниң талазы-биле Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун саналдааны тускай программаның күүседип эгелээн үезинден үш катап хөй болуп турар. Ол үеде ыяшты чиигелдиг (бир кубометрни 8 рубльге) садып алыры 16,9 муң кубометр турганындан 68 муң кубометр чедир өскөн.

Эрткен чылын ол чиигелдени хөй уругларлыг 193 өг-бүлелер, 1 болгаш 2 бөлүктүн 194 инвалидтери, дайын хөдөлүшкүннериниң 72 киржикчизи болгаш көдээде ажылдап турар 30 аныяк өг-бүлелер, дөрт маадыр иелер, республиканың ийи алдарлыг ажилдакчызы, бойдус халавындан когараан ийи хамааты болгаш ола хире «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медальдың эдилекчилери ажылгааннар.

gov.tuva.ru.-дан.

Хову-Аксындан

Өөреникчилер

кичээлдерин уламчылаан

Хову-Аксы суурнуң өөреникчилери бо хүнде парталарының артында олургулапкан. Өөредилге чорудуу эге школаның бааза-зында эгелей берген. Эге, ортумак болгаш кечээки школаның өөреникчилеринге кичээлдер түр када ийи ээлчегте эртер.

Амгы үеде өөредилгезин 497 уруг эгелзэн. Январь 11-нүн хүнден эгелеп Кызыл хоорайның болгаш республиканың өске кожуннарында Хову-Аксының 100 өөреникчизи кичээлдерин эгелзэн. Красноярск, Алтай крайларының болгаш Хакас республикасының санаторийлеринде 225 уруг дыштанып турар.

Эге школада «Теплотрон» аттыг котельнаяларны ажилдадып эгелзэрин январь 11-де-ле боттандырган, система чогуур хемчегде ажилдап турар. Бо хүннерде Хову-Аксында агаарның температу-

разы казыыр 30 градус чедип турар. Бо чоокку хүннерде ортумак школа ажылын эгелзээр. Амгы үеде школаны чогуур деңгелде чылыг кылдыр болгаш бичии үрелиншиктерини узуткаар талазы-биле ажилдар ам-даа чоруттунуп турар.

№ 9 профучилищениң септелге ажилдарының баш удур медээзи-биле алырга, январь 19-та доостур. Ынчангаш өөредилге январь 21-де эгелей бээр.

«Солнышко» бичии уруглар садының чылыдылга системазын каттап тургузар талазы-биле септелге ажилдары дооступ турар. Чоокку хүннерде объектини төпчүткен чылыдылга хандырылганынче кожары планнаттыган. «Дюймовочка» уруглар садында ийи «Теплотрон» котелдарын тургускан. Ында чылыдылга системазын эде тургузар талазы-биле ажилдар чоруп турар.

«Санкт-Петербург — Россияның суг-далай төвү»

Телевилелдин регионалдыг удуртукчузу — Михаил Козлов

Тываның Баштыңы, «Чаңгыс демниг Россияның» Дээди чөвүлелинчиги Шолбан Кара-оол «Санкт-Петербург — Россияның суг-далай төвү» деп телевилелдин Тывага регионалдыг удуртукчузу кылдыр ТР-ниң Чазаа Даргазының бирги оралакчызы Михаил Козловту соңгаан. Партияның телевилелинче регоннарда киржикчилерин тургузуунче Тыва Республиканы чалап, кириштирип турары дээш ТР-ниң Чазааның мурнундан өөрүп четтиргенин Михаил Козлов илереткен: «Чаңгыс демниг Россия» партиясының «Санкт-Петербург — Россияның суг-далай төвү» деп телевилелинчиги удуртукчузу Вадим Тюльпановтун саналын ТР-ниң Чазаа улуг сонургал-биле хүлээп алдывыс. Суг кыры-биле аргыжылга, тус черниң суг девискээрлеринде экологтук байдал,

айыттыган адырларга тускай мергежилдик кадрларны белеткээр дээн чижектиг чидиг айтырыглары ук телевилелдин ачы-дузазы-биле шиитпирлээриниң аргалары бар. Маңаа хамаарыштыр партияның эгелекчи саналы бистин республика-выска чедимчелиг түнелдерни бээр дээрзинге бүзүреливис улуг. Бир эвес Санкт-Петербург хоорайны Россияның суг-далай төвү деп илереткен болза, Кызыл хоорай — Улуг-Хемниң эгезин алган чери-дир» — деп, Михаил Козлов чугаалаан.

2011 чылда ук ажыл-чорудулганың координатору Артур Чилингаровтун саналы-биле «Санкт-Петербург — Россияның суг-далай төвү» деп телевилелдин иштинге регионнар удуртукчуларының институтун тургузарының дугайында шиитпирлээн дээрзин сагындыраал.

Электри хандырылганың адырында

Чаартып солуур

2013 чылда Сибирьниң девискээринге «ФСК ЕЭС» ААН-ниң подстанцияларына тускай сорулгалыг программа езугаар 3 муң ажыг багана-өзек изоляторларны солууру көрдүнгөн. Ооң иштинде Тываның Ак-Довурак (6 изолятор) болгаш Туран (12 изолятор) хоорайларының подстанцияларына оларны тургузар деп планнап турар. Сибирьниң МЭС парлалга албанының дыңнадып турары-биле алырга, чаа изоляторлар кончук быжыг болгаш агаарның температуразының өскерлишкиннеринге таарыштыр кылган. Электри дериг-херекселдеринде ток дамчыдар кезектерин быжыглаар болгаш токтун эрттирбес талазы-биле багана-өзек изоляторларны ажыглаар. Подстанцияларның үндезин дериг-херекселениң үрелиншиктер чок база шынарлыг ажилдарына, багана-өзек изоляторларны үе-шаанда солууру чогуумчалыг. Чыл бүрүзүнде магистралдыг электри четкилериниң кириген чагылары езугаар тускай сорулгалыг программа-

ларны хүлээр. Оларның боттандырылганың кол угланышкыны эргижирзэн дериг-херекселди чаартыры болгаш дарый септээр болур.

2011 чылдың март айда Россия Федерациясының ол үеде Президентизи турган Дмитрий Медведев-биле ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолдун ажылчын ужуражылганың түннелинде Тыва Республиканың девискээринге «ФСК ЕЭС» ААН-ниң ажыл-чорудулганы шуудуру эгелзэн дээрзин сагындыраал. Тываның электри четкилериниң чаартылганының талазы-биле көрдүнгөн ажилдарны дүргедириниң барымдааларын Шолбан Кара-оол чугаалаан түннелинде 2011-2012 чылдарның дургузунда Кызыл — Чадаана 110 бедик вольтулуг шугуму 220 киловольтуже шилчиткен. Бо чүүл Тываның энергия хандырылганының тургузуун «дээрбектелдиритер» арганы берген.

ТР-ниң албан-езуунуң сайтындан.

ТР-ниң Дээди Хуралынд

ДУЗА-ДЕТКИМЧЕ ДИЛЭЭННЕРГЕ...

ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) Даргазы К.Т.Даваа «Чаңгыс демниг Россия» партияның Даргазы Д.А.Медведевтин регионалдыг Хөй-ниити хүлээп алыр черинге хууда айтырыгларлыг хамаатыларны хүлээп алган. Өвүр кожундан дөрт назы четпээн уругларның иези Оюмаа Куулар ооң ажы-төлүнге кышкы чылыг идик-хеп-биле дуза кадар дилеглиг келген. Дөрт ажы-төлүнүн үжү — оол, бирээзи — кыс. Эң бичизи үш харлыг. Барык үш чыл чыгыгы ажыл чок чурттап турарын, өөнүн ишти 3-кү бөлүктүн инвалиди дээрзин, ажы-төлүнге чылыг хеп садып алыры-биле бажынынга турган телевизорун садар ужурга таварышканын ава чугаалаан.

Каң-оол Даваа өг-бүлениң ажы-төлүнге чылыг идик-хепти садар айтышкынын үндүргөн. Оон аңгыда телевизорну база садып бээрин, чылыг хептер саткан акша-төгерииниң орнун тургузуп бээрин база аазаан.

Оон аңгыда Сүт-Хөл кожундан Тыва Республиканың өөредилге шугумунун хоочуну, 80 харлыг Чылбак Чанган-ооловна Монгуш дилеглиг келген. Ол — сес ажы-төлдүн иези, 16 уйнуктарның кырган-авазы. 1965 чылдан бээр Сүт-Хөл кожунунун өөредилге шугумунга ажилдааш, Алдан-Маадыр ортумак школазындан хүндүлүг дыштанылгаже үнгөн. Кадыкшыл байдалының аайы-биле аңаа «Се-ребрянка» санаторий-профилак-

торийге дыштаныр путевка-б хандырынын хоочун дилзэн. Н оол Тимурович хоочунга хөй ч да ажылы дээш өөрүп четтирге илеретпишаан, аңаа болгаш өө ишти Орлан-оол Кежегелиго Монгушка санаторий-профилак-рийге дыштаныр путевканы б дугайында айтышкынын чоң черлерге берген.

«Чаңгыс демниг Россия» партияның Даргазы Д.А.Медведев регионалдыг хөй-ниити хүл алыр черинге республика башкы Шолбан Кара-оол база с оралакчылары, аңгы-аңгы д нелдин депутаттары—чаңгысд нигжилер, айтырыглыг кижилер доктаамал хүлээп ап турар.

Тыва-моол харылзаала

ТЫВАНЫҢ ТӨЛЭЭ ЧЕРИ АЖЫТТЫНАР

Республиканың даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелдин директору Чылгычы Ондар Моолче сургакчылап чорааш, чедип келген. Улан-Батор хоорайның бирги вице-мэри дээрги Гантомор-биле ужураш-каш, 2012 чылдың декабрь 29-та Тыва Республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оол биле ХКЭ-ниң федералдыг агентилелинчиги удуртукчузу Константин Косачев оларның ат салганы кады ажилдажылга дугайында чөпшээржилгезин езугаар Моолдун найысылалы Улан-Баторга Тываның төлээ черин ажыдарының айтырынын чугаалажып дугурушкан. Тываның төлээ чери «Аэрофлот» турган оран-савага ажыттынар, ында амгы үеде Бурятияның болгаш Иркутск областың төлээ черлери база ажилдап турар.

Тыва Республиканың төлээ чериниң ажыдышкыны март айда болур, ол чорук ийи чуртун аразында садыг-экономиктиг, культурлуг болгаш эртем харылзааларын моон соңгаар улам калбартырынга дөгүм болуру чугаажок. Оон аңгыда Тывага ол дээрже Кыдатче «көзөнек» болур болгаш харылзааларны дүрген болгаш шаптаразын чок чорударына улуг идиг болур.

Улан-Баторга Плеханов аттыг Россияның экономиктиг академиязынга Чылгычы Ондар моол башкылар болгаш Тывадан студентилер-биле ужурашкан. Моолда өөренип турарының байдалының, студентилериниң өөредилгезиниң болгаш моон соңгаар кады ажилдажылга дугайында айтырыгларны аңаа чугаалашкан.

Делегей чергелиг «Чер ор-

тузу» телевилелди боттандыр турар «Аист-Монголия» телекомпанияның удуртулгазы-биле Тыва-биле кады ажилдажылганы келир үеде сорулгаларын база чугаалашкан. Ийи тала теле-мед-лер-биле солчурун дугурушкан.

Оон аңгыда чоокта чаа соңгукан Убса-Нур аймактың чагыр даргазы, дээржи Болор-Эрдэн биле ажылчын ужуражылганы эртирген. Хөмүр-даш тывыжыны «Увс-Девшил» компаниязынчиги удуртулгазы-биле Тываже хөмү дашты кири сөөртүрүнүң болга Тывадан ыяшты болгаш тудуг материалдарын үндүр сөөртүрүнү айтырыгларын чугаалашкан. С дугайында дугайында тодаргай д гуржулгаларны чарган. Ооң түннели 2013 чылдың делгелге-ярмарказыга үндүрер.

Чаа билиглерден — бурунгаар сайзырал

Январь 15-16 хүннеринде Тываның Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы республиканың кожуннарының көдээ ажыл-агый удуртукчуларына болгаш специалистеринге экономиктиг саң-хөө талазы-биле немелде билиглер семинарларын эрттирип турар.

Семинарга агроулетпүр комплекстериниң бараан бүдүрүкчүлериң 2012 чылдың экономиктиг саң-хөө отчетун шын тургузарын болгаш 2013 чылдың саң-хөө бүдүрериниң телевилелдерин канчаар тургузарының дугайында бухгалтер учедунуң болгаш отчетунуң килдизиниң специалистери, Тываның көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем сайыдының оралакчылары база банк специалистери аңгы-аңгы айтырыгларга хамаарыштыр илеткелдерни кылган.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле ажилдап чоруур удуртукчу кижилер саң-хөө талазы-биле ажилдарның янзы-бүрү чаа аргаларын шингээди алган турар ужуруг. Чижээ, субсидия акша алырының, алган акшаның чарыгдалының шын отчетун тургузарын, саң-хөө талазы-биле орулга кириер чаа телевилелдерни чогаадып кылырының аргаларын өөренир дээш оон-даа хөйүн бо семинардан биллип алыр аргалыг болган.

«Эргим коллегаларым, бо бухгалтер учедунуң болгаш отчетунуң

талазы-биле немелде билиглер өөренип алырының семинарын эрттирип турарымыс чылдагаанын билер болгай силер. Бир чыл болгаш болур республикавыстың улуг байырлалына бо чылын шыңгыы белеткел чоруп турар. Бо байырлалга бистин көдээ суурларымыстың болгаш ооң сайзыралы база бир көскү черни ээлээр дээрзин утпаза чугула. Россияның Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамы-

ужурлуг бис» — деп, Тываның көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем сайыды Самойлов Хилик-оолов Монгуш демдегледди.

Чаа хевириниң субсидиязы канчаар алырының аргаларының дугайында илеткелди экономик эргелелинчиги начальниги Чинг Алексейевич Бады, «2013-2020 чылдарда Тыва Республикага көдээ ажыл-агыйын хөгжүдериниң бо гаш көдээ ажыл-агыйының продукциязы, чиг эт база аш-че

«Чаңгыс суур — чаңгыс продукт» деп кезээнге даянып алгаш, малдың продуктулуун сайзырадып, уксаалыг малдарның өзүлдезинче улуг кичээнгейни салып тургаш, мурнувуста салдырган хөй сорулгаларны чедип алырын кызыдаалыңар

зы болгаш Тываның Чазаа бистин көдээ ишчилеривиске кичээнгейни салып, деткимчени чорудуп турда, ону бис эки үр-түннелдиг ажылымыс-биле харылап көргүзер ужуруг бис. Ылаңгыя Тываның Чазааның Баштыңы Ш. Кара-оолдун 2012 чылда кылган Айыткалының «Чаңгыс суур — чаңгыс продукт» деп кезээнге даянып алгаш, малдың продуктулуун сайзырадып, уксаалыг малдарның өзүлдезинче улуг кичээнгейни салып тургаш, мурнувуста салдырган хөй сорулгаларны чедип алырын кызыдаалыңар. Ынчангаш шак мындыг семинарларны эки түннелдерин бис силериниң-биле кады ажилдап тургаш, чедип алыр

рыногун таарыштырары» деп прс грамmanı боттандыраарда саң-хө айтырыгларын шиитпирлээрини аргаларының дугайында илеткелди сайыттың оралакчызы Любова Анай-оол дээш, өскелер-даа көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү талазы-биле илеткелдерни кылган.

Семинарга республиканың аңгы аңгы кожуннарындан удуртукчулар саң-хөө талазы-биле специалистер идепкейли-биле кирип келген Олар семинардан чаа-чаа чүүлдерни шингээди ал, моон-даа соңгаар аңгы-аңгы талазы семинарларны удаа дараа эрттирип бээрин дилзэннер Ук семинарлар көдээ ишчилериниң ажылын сайзырадырынга улуг идигни бээр чугаажок.

Сайсуу ХЕРТЕК.

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

ФРОНТУЧУНУҢ ЧҮС ХАРЛААНЫНГА
ТУРАСКААДЫП...

2012 чылдың декабрь 17-18 ннеринде Чөөн-Хемчик ко-
унга фронтучу Сат Бүркей-
100 харлаанын тураскаат-
байырлыг хемчеглер эрткен.
Чөөн-Хемчик кожуун чагыр-
ының база тыва эки турачы-
ның салгалдары ниитилелдин
элээшкени-биле организастаан.
Сат Бүркей Сураас оглу 1912
ылдың август 22-де Даа кожуун-
Хөндергей сумузуун Чаш-
рек деп черге тараажы, мал-
н Сат Сурастың өг-бүлезинге
рүттүнген. Ол бичизинден-не
лан-шоаа, эрес-кежээ, шим-
гир аажы-чаңы-биле ады ал-
н Ыраажы-Хемниң эриин
ргаар эштип, ойнап, балыктап
үп келген. Шору эр апаргаш,
ры-буга мунуп, черни чарып,
рааны бастырып, бодунуң баш-
ыг күш-ажылчы базымнарын
элээн.
Тывага үжүк-бижикке өөре-
р калбак шимчээшкени Сат
рзкей идеккейлиг киришкен.
е билиглерни шингээдип алкаш,
ду улус-чонну үжүк-бижикке

гускан шериг учет карточказында
ооң өг-бүле байдалын мынчаар
бижээн: кадайлыг, оглу Ким-оол
6 харлыг, уруу Тамара 3 харлыг,
оглу Алдын-оол 1 харлыг.

1944 чылдың февральдың
11-ниң хүнү. Совет 31-ги аъттыг
полктуң кезектери Сурмичиге
дайзынның контр атаканын ойтур
шаап турган. Күш дең эвес. Полк
улу бергедээшкенинге таваржып
эгелээн, ол-бо эскадроннарың
чидиргилери улгаткан. Тыва эки
турачы эскадроннуң дайынчылар-
ның иштинден элээн хөй кижиле
балыглаткан, амызындан чарылган
улустуң саны база көвүдээн. Бүгү
күш-биле шимчеш дивейн, полк
дайзынга удур туржуп болур тур-
ган, ынчаар болза, чидиргилери оон-
даа көвей болуп болур. Полк ко-
мандири, полковник Попов полкту
тынгарып алыры-биле аткаарлаар
деп дужаал үндүрген. Чүгле түр
када, каш-ла шак иштинде ол
үениң дургузунда полк эде-хере
туттунуп алгаш, шавар халдааш-
кынче кирер ужурулуг. А дайзын
оларның таваңгайын басып, сү-

Фронтух Сат Бүркей.

скаадып, Чөөн-Хемчик кожууннуң
школалары «Сат Бүркей — төөгү
нүң маадыры» деп эртем-практик-
тиг конференцияны эрттирген. 5-8
класстарның аразындан фронту-
чу дугайында ажилдары-биле
шылгарал үнген өөреникчилер де-
кабрь 17-де Хөндергей школазын-
га чыгып, мөөрейге идеккейлиг
киришкен. Ооң түңнелинде «Мээң

суурумда эки турачы-
лар» деп эртем-шинчилел
ажылдарына киришкеш,
«Сат Бүркей — мөңгө
маалы» деп ажылы-биле
Хөндергей школазының
7-ги класының өөреникчи-
зи Ай-кыс Сат бирги чер-
ни элээн. «Серге-Байыр
Өргелээрович Куулар
— Чыргакы сумуздан
эки турачы» деп ажылы-
биле Начын-Белек Дон-
гак ийги черни элээн
(Чыргакы школазы, 7 кл.).

«Эрес-дидим комиссар
Байыскалаң Монгуш» деп ажылы-
биле Долума Монгуш үшкү чер-
ни алган (Шеми школазы, 7 кл.).
Фото-чуруктар мөөрейи дыка со-
лун эрткен. «Хөгжүм взводу» деп
чурукту эки тайылбырлааш, Чыргак-
ы школазының өөреникчизи
тиилекчи болган. 2-3-кү черлерни
Тайгана Ондар биле Кежикмаа
Ондар (кайызы-даа Хөндергей)
олар элээн. Аянның номчулга
мөөрейинге Шемиден Айлана Он-
дар, Хайыракандаан Арт-оол Сат,
Теве-Хаядан Чечена Ондар ти-
лекчи болган.

Маадырлыг чаңгыс чер-чурт-
туунуң 100 харлаанын турас-
кааткан хол бөмбүүнүң маргыл-
даазын кожууннуң сумуларының
аразынга эрттирген. Бирги черже
Хөндергей школазының башкы-
лар командазы үнген. Ийги чер-
ни ол-ла школаның өөреникчилер
командазы элээн. Үшкү черни
кожууннуң үндүрүг албанының
ажылдакчыларының командазы
элээн.

Фронтухунуң 100 харлаанын-
га тураскааткан байырлал кожуун
төвү Чадаана хоорайның Культура
бажыңына сактышкын кежээзи-
биле доозулган.

Андрей КОНГАР.

Кызыл хоорай.

ТР-ниң Чазак Даргазының ажил-албаны

ӨЗЭЭНДЕН ЧААРТЫРЫ
НЕГЕТТИНИП КЕЛГЕН

Хову-Аксы суурда ЧЭТ-ке
болган онза байдалды чайлаткан
соонда, регионда төпчүткен чы-
лыг хандырылганын систем-
анын комплекстиг чаартылгазы
бирги оочурда шиитпирлээр айты-
рыг болур ужурулуг. Ол дугайын-
да чоокта чаа Тыва Республика-
ның Баштыңы Шолбан Кара-оол
яамылар болгаш ведомстволар
удуртукчуларының киржилгези-
биле эрткен хурал үезинде дың-
наткан. Аңаа чергелештир сөөлгү
беш чылдар дургузунда энергия
болгаш чылыг айыыл чок чо-
руунуң дугайында айтырыглар
тус чергениң онза хайгааралыңче
кирип база федералдыг чергениң
хуралдарына чаңгыс эвес удаа
сайгарып келген дээрзин Шолбан
Кара-оол демдеглээн. Хову-Ак-
сынга болган айыыл-халаптың
түңнелинде аңаа хамаарыштыр
улу хемчээлдиг сайгарылга ажы-
лын чорудуп, өске улу чылыг
болгаш электри төптеринин
ажыл-чорудулганын талазы-би-
ле кол шиитпирлерни үндүрер.
Ынчангаш чидиг айтырыгы бүгү

лыг трассаларының улу хемчээ-
ли удур барымдаа болур. Чүге
дээрже хереглекчилерниң төлөп
турар энергиязының хөй кезини
шөйлүп чоруткан трассаларга ча-
рыгдаттынып каар.

Ажыктыг болгаш бүзүрел-
диг чылыг хандырылганын чедип
алырда чогулмалыг шиитпирлер-
ни хүлээп алыры чугула дээрзин
регионнуң Баштыңы сагындыр-
ган. Ооң бодалы-биле алырга,
аналитиктер чурттакчы чер бүрү
зүнүң агаар-бойдус, сейсмолог-
туг, курлавыр байдалдарын база
экономиктиг шыдал-быразын
өөренип көрүп тургаш, ажилдаар
болза эки.

Чылыг хандырылганын эде
тургузушкун ажилдарының чугу-
ла байдалы — чаа технология-
ларны болгаш амгы үениң мате-
риалдарын ажыглаары.

Бо таварылгада саң-хөө талазы
эң нарын дээрзин Шолбан Кара-
оол демдеглээн. Бир эвес Тыва
Республика чүгле бодунуң аргала-
рынга идегээр болза, ук ажил-чо-
рудулгага он-он чылдар негетти-
нер. Улу хуусааны кызырар дизе,

«Ажыктыг болгаш бүзүрелдиг чылыг хандырылганын чедип
алырда чогулмалыг шиитпирлерни хүлээп алыры чугула
дээрзин регионнуң Баштыңы сагындырган. Ооң бодалы-би-
ле алырга, аналитиктер чурттакчы чер бүрүзүнүң агаар-
бойдус, сейсмологтуг, курлавыр байдалдарын база эконо-
миктиг шыдал-быразын өөренип көрүп тургаш, ажилдаар
болза эки.»

талаларындан сайгарып, техно-
логтуг, организастыг, курлавыр
шиитпирлерни бээр-биле тускай
специалистерден тургустунган
ажылчын бөлүктөри тургузарын
ТР-ниң Чазаның бирги оралак-
чызы Михаил Козловка база ТР-
ниң үлетпүр болгаш энергетика
сайыды Роман Кажин-оолга да-
аскан. «Чылыг хандырылганын
ажыл-агы четкилеринин үнде-
зиннерин өззөндөн чаартыры
негеттинип келген» — деп, Шолбан
Кара-оол айткан. Ооң бодалы-
биле алырга, чылыг хандырыл-
ганын системанын тудуунуң
сайгарылгазын чүгле чалаттыр-
ган эвес, а тус чергениң эксперт-
тери база киржир ужурулуг.

Совет үелерден дамчып кел-
ген чылыг хандырылганын
объектилерин айыыл чок чорук
талазы-биле шуут ажыктыг эвес
болгаш бүзүрел чок болуп
турар деп, Тываның Баштыңы
Ш.Кара-оол чугаалаан. Хамык
ужур чүгө эргикирзэн дериг-хе-
рекселде эвес, ол дээрже Тыва-
ның барык шупту котельнаялары-
ның болгаш ЧЭТ-теринин элээни
90 хуудан эвээш эвес, а барым-
даа чок шыңгы төпчүдүлгедэ.
Улу хоорайлар безин чылыгы
чаңгыс энергия үндезинин-
ден ап турар. Чылыг энергиязы-
ның генераторлары курлавырда
бар-даа болза, энергия үндези-
нинге чылыг дамчыдарының та-
лазы-биле айыыл-халап болбайн
баарының магадылалы чок. Оон
аңгыда чаңгыс чылыг төвүнге
хоорайларны быжыглаарына чы-

күрүне талазындан ачы-дуза херек
апаар. Күрүнениң киржилгези тус-
кай инвестиция программаларының
дузазы-биле хандырынып болур.
Чүгле мындыг арга-биле чылыг
энергетиказының чаартылгазын-
че хууда акша-хөреңгини шингээ-
дип база чылыг хандырылганын
объектилеринин элдеринин чаар-
тылга ажилдарының сонуургалын
күштелдирип болур.

Амгы үеде Тывада чылыг
хандырылганын талазы-биле
бедик чергелиг төпчүдүлгелиг 5
чурттакчы черлер бар — Кызыл,
Ак-Довурак, Шагаан-Арыг хоорай-
лар, Хову-Аксы болгаш Чаа-
Хөл суурлар. Чылыг трассанын
ниити хемчээли — 103, 4 км.

Үстүндө айтылган чидиг
айтырыгдан аңгыда, онза бай-
далдар үезинде муниципал-
дыг бөлүктүң удуртукчуларының
ажыл-агыжы талаларынча Шол-
бан Кара-оол онза кичээнгенин
салган. Хову-Аксының чижээ-
ге чугаалаар болза, энергетика
объектилеринге тургустунуп кел-
ген нарын байдалдарга олар шуут
белен эвес болган. Ону барымда-
алап регионнуң Баштыңы муниципал-
дыг эрге-чагырганы быжык-
тырар сорулгалыг Чазак курузун
элээн идеккейжидерин негеп,
дагдыган девискээринде шупту
ажыл-херек дээш харысалганы
чүктээр ужурулуг кожуун чагыр-
ганын даргаларының ажил-
чорудулганын хайгааралының
тургузуун ажилдап кылыр дуга-
йында сорулганы ТР-ниң Чазак
Даргазының оралакчызы Артур
Монгалга дааскан.

Gov.tuva.ru-дан.

ТАЙЫЛБЫР. Амгы үеде, Тывада чылыг хандырылганын
талазы-биле бедик чергелиг төпчүдүлгелиг 5 чурттакчы черлер
бар — Кызыл, Ак-Довурак, Шагаан-Арыг хоорайлар, Хову-Аксы
болгаш Чаа-Хөл суурлар. Чылыг трассанын ниити хемчээли
— 103, 4 км.

редип турган. Чадаанага чурт-
турган орус чон-биле эп-найы-
дыг эдержи, харылзажып
ганындан орус дылды шору
тир кылдыр өөренип алкан.
1930-1932 чылдарда Бүрзе-
Сатты Араттың Революсчу
ринче келдирткен. Аңаа да-
нчы мергежилдерни шингээ-
п, быжыг сагылга-чурумнуун
үгүскеш, өске эш-өөрүндөн
талып үнген. Командылал чери
билиин бедидери-биле улаш-
өөредип чоруткан. 1930-1932
ылдарда Тамбовтуң аъттыг шериг
лищезинче өөренип киргеш,
ишшининг дооскаш, Тываның
тыг шеринин биче командир-
ден эгелээш, 1939 чылда эска-
дрон командиринге чедир деп-
эн. 1943 чылда шеригниң чаа
никтиг чепсектерин өөрөдир
бырның командиринге томуй-
кан. Шериг ажил-амыдырал-
те чергелештир ол хөй-ниити
ылынга база идеккейлиг кир-
п турган. 1939 чылда ТАР-ның
кежигүнүңе кирген. 1943
ылдың август айда фронтуге
иршилиге комиссиязын эртип,
еметчу взводтуң командиринге
уйлаткан. Дайынче аъттанып
а, тыва чонунуң мурнунга даң-
аглап аазаан дайынчы сөзүңге
ээ болуп арткан.
1943 чылдың августа тур-

ре бербези-биле оларны доза
турары-биле доскуул арттырар.
Полктуң аткаарлаашкынын ханды-
рары-биле тыва эки турачы эска-
дроннуң улу лейтенантызы Сат
Бүркейниң пулемет взводу биле
старшина Куулар Дажы-Серен-
ниң автоматчылары артып калган.
Дайзынны шыдаар шаа-биле олар
туткан. Аткаар чаңгыс-даа базым
кылбаанар. Он тос гвардейжилер
Сурмичи суурга 28 панфиловчу
дайынчыларның Москва адаанга
1941 чылда кылган маадырлыг чо-
руун катаптаан. Олар шупту маа-
дырлыгы-биле өлгөн.

Сат Бүркейниң маадырлыг
чоруун Совет Чазак бедии-биле
үнелээш, Кызыл Сылдыс ордени-
биле шаңнаан. Ол ышкаш ТАР-
ның чааа ТАР Республика Орде-
ни-биле шаңнаан.

Сат Бүркей ийи чурттуң
күрүне шаңналдары-биле, маа-
дырлыгы-биле өлгөн соонда, шаң-
наткан: 1944 чылдың март 12-де
Совет Эвилелиниң Кызыл Сылдыс
ордени-биле; 1944 чылдың май
18-те «Ада-чурт дайыны» орден-
ниң 1-ги чергези-биле; 1944 чыл-
дың июнь 24-те ТАР-ның эң улу
шаңналы Республика Ордени-би-
ле шаңнаткан.

Алдарлыг маадыр чаңгыс чер-
чурттуунуң 100 харлаанын турас-

КОЛДУУНДА ЭЗИРИК БАЙДАЛГА ТУРГАШ...

Январь 15-те Россия Федерациясының истелге комитетининг Тыва Республика талазы-биле истелге эргелелин оран-савазынга РФ-тин истелге комитетининг тургустунганындан бээр 2 чыл болган хүнүн таварыштыр массалыг информация чепсектерининг төлээлери-биле парлалга конференциязы болуп эрткен. Аңаа хөй-ниитининг кичээнгейин хаара туткан кем-херек үлгедишкениннинг чорудууну дугайында айтырылгаларга истелге эргелелин удуртукчузу Николай Шаронов, ооң бирги оралакчызы Андрей Родин база оралакчызы Бэликто Базаров харыларны берген.

Бирги айтырыгны «РИА-медээлер»-ниң корреспондентини Иван Афанасьев салган:

— Николай Семенович, эрткен чылдың декабрь айда Чеди-Хөл кожуунун Хову-Аксы суурнуң ЧЭТ-ке болган айыыл-халаптың талазы-биле истелге ажилдары кайы хире чоруп турарыл, сөөлүндө барып албан-дужаалдыг кижилерге хамаарыштыр кандыг хемчеглерни кырыл?

— 2013 чылдың январь 2-де Чеди-Хөл кожуунун чагырга даргазынга база ооң оралакчызынга хамаарыштыр РФ-тин Кеземче кодекзининг 293 чүүлүнүн 1-ги кезээнге дүүштүр, ажил-агынын тоомча чок чоруу дээш кеземче херээн оттурган. Ону оттурарынга барымдаалар четчир: айыыл-халаптың түңнелинде 3 муң ажыг чурттакчыларны өскээр көжүргөн, оларның аразында 1387 кижиге уруглар, 45 чурттап бажыңнары доңган. Ынчангаш албан-дужаалдыг кижилерниң чогуур ажилдап турган азы ажил кылбайн турганынга эрге-хоойлу талазы-биле үнелелди бээр дээш кеземче херээн оттурган. Айыыл-халаптың хемчээли улуг, бүдүн чурттакчы чер түрегдеп арткан. Чогуур

документ-саавырыны хавырган, оларны сайгарып көргенивис түңнелинде, кем-херек үлгедишкениннинг демдектери бар деп саналга келди. Тодаргайлаарга, 100 хуу эргижирээн чурттап хандырылганын объектининг 2012-2013 чылдарның одалга сезонунче ажилдадып кириерининг дугайында паспортунда ат салдыган. Ол чүүл кыдыкы Соңгу чүктүн девискээрининг байдалдарынга шуут дүүшпес дээрзи билдингир. Амгы үеде истелге хемчеглери уламчылап турар. Элээн каш экспертизалар (ажыл-чорудулганын ниитизи-биле организаааны, бүдүрүлгө черининг бодунуң ажил-ижининг дугайында база дериг-херекселдинг эргижирээни дээн чижектиг) эрттирилгезин база доктааткан. Оларның түңнелинде албан-дужаалдыг кижилерниң ажил-чорудулганынга база эргижирээн дериг-херекселге хамаарыштыр үнелелдерни үндүрер. Аңаа чергелештир энергия хандырылганын талазы-биле (ооң иштинде чылыг база кирип турар) чаартылга болгаш септелге ажил-чорудулганын дугайында федералдыг болгаш республика чергелиг программаларны сайгарары көрдүнгөн.

Олесья Бауман, «Плюс-Информ» солун:

— Эрткен 2012 чылда силерниң албан-езу сайтызынга республиканың бир кожуунуң шагдаа ажилдакчылары хоругдаттырган кижини эттеп, ону куду көрүп турган деп медээни дамчыткан болгай. Бо болушкунга хамаарылгалыг полиция ажилдакчыларыга удур кандыг хемчеглер көрдүнгөн?

— Хоругдаттырган кижиге хамаарыштыр хоойлу дүүшпес чүүлдер күүседип база күчүлүп албадап турган ИХЯ-ның 2 ажилдакчыларының бирээзин Тыва Республиканың Эрзин кожуунуң истелге органнын ажилдак-

чылары тудуп хоругдаан. Истелге ам-даа чоруп турар. Буруудадыр түңнелди тургузуп, херекти суд органнын чорудары көрдүнгөн. Бир эвес оларның буруузу бадыткатына бээр болза, 10 чылга чедир хосталгазын казып шийдип болур.

Иван Афанасьев, «Риамедээлер»:

— 2013 чылдың январь 5-те Кызыл-Тээли автоорукка болган орук озал-ондаанын талазы-биле чүү болуп турарыл?

— Аңаа хамаарыштыр 4 кижининг амы-тынындан чарылганын барымдаалап, Кеземче кодекзининг 269 чүүлүнүн 5-ки кезээнге дүүштүр кеземче херээн оттурган. Кызыл хоорайдан халдып үнгөн микроавтостун чолаачызы уткуй келир орукче үнө халдып, иштики херектер салбырының ажил автомашиназы-биле үскүлешкен. Ооң түңнелинде ийи ОБЯ ажилдакчылары, чолаачы база истелге адаанга турган хамааты амы-тынындан чарылган. Үскүлешкенин кылган микроавтостун чолаачызынга хамаарыштыр хемчеглери ажылгаары эмчи көргүзүлгери езугаар амдызында болдунмас. Ынчангаш истелге ажил-чорудулгазы идепкейлиг чоруп турар.

Ольга Кузнецова, КТРК «Тыва»:

— Өвүр кожуунга 12 харлыг уругну хилинчектеп, ооң амы-тынынга четкен херекке хамаарылгалыг кижилерни тудуп хоругдаан бе?

— Мооң мурнунда база бо айтырыгны чугаалажып турган бис. Истелге чорудуунга удур чүүлдер бар болганындан элээн нарын байдалдар бар. Ынчангаш чамдык экспертизаларны ам-даа эрттирип турар, чижээлээрге, ДНК тодардыры. Чүге дээрге истелгенин эгезинде кем-херек болган черден алдыган чижектер өске кижилерге хамааржыр болган. Ооң түңнелинде истелгенин

ажыл-чорудулганын шыннын хынаары-биле база каразыттырып турар кижилерниң шын-меге өчүктөрүн илередири-биле ажилдар ам-даа уламчылаар.

Олесья Бауман:

— Аяс Монгуштун херээнге хамаарыштыр октябрь айда-ла «медээ бээр бис» деп чугаалаан болгай силер. Ам байдал кандыгыл?

— Аяс Семис-оолович Монгушка хамаарыштыр кеземче херээн суд органнынче дамчыткан. Оон аңгыда ийи кижиге хамаарыштыр база херектерни 2012 чылдың декабрь айда дамчыткан. 4 дугаар кижиге — Моол күрүненин хамаатын дилеп турар хевээр.

Азияна Тау, «Шын» солун:

— Эрткен 2012 чылдың июнь айда арга-арыг өртүн өжүрүп тургаш, амы-тынындан чарылган ТР-нің «Авиация арга-арыг камгалалы» албан черининг ажилдакчыларының дугайында кеземче херээ кайы үе-чадада келгенил?

— Амгы үеде ТР-нің «Авиация арга-арыг камгалалы» болгаш ТР-нің арга-арыг күрүне комитетининг черлерининг ажил-чорудулганын чурумун доктааткан нормативтиг баазанын база шупту чергенин актыларының экспертизазы чоруп турар. ТР-нің арга-арыг күрүне комитетинден

күш-ажыл керээлерин, алб дужаалдыг кижилерниң алб дужаал дүрүмненин хавырг ТР-нің «Авиация арга-арыг камгалалы» база ооң Шагаан-Арык хоорайда салбырындан амынандан чарылган ажилдакчының болгаш дириг арткан өчүлгенин хууда карточкалар ажилдаар черлеринге инструктиртерининг дугайында бүрккэн журналдарны, кирилде инструкцияны, айыыл чок чоруу техниказының инструкциязы техниктиг өөредилгенин журлын дээш, оон-даа өске доментилерни хавыргаш, сайгар турар. Бо экспертизанын түңнелдерин февраль айның эгезин билдинер. Ооң соонда кеземче херээниң истелгези уламчыла өскээр чугаалаарга, бо эксперт чорудуундан дыка хөй чүүл хамааржыр.

Аяна Оолак, «Кызыл-нел» солун:

— Кем-херек үлгеткен дүрүг ажилдакчыларынга маарыштыр чүнү чугаалап бол силер?

— Ук херек 42 томдан тургунган. Амгы үеде херектиң кижикчилери болгаш хөй сан болчукчулары ооң-биле таныш турар. Өскээр чугаалаарга, кеземче херээниң материалдары-биле таныжылганын үе-чадазы ам-чоруп турар.

АВТОРДАН: үстүндө айтылган кем-херек үлгедишкенин ринден аңгыда, Өвүр кожуунга 11 айлыг чаш төлүнүн амы-тыныга четкен соңгу ада буруузу минингенин, бир суурнуң Культу бажыңының чанынга херээжен кижиге мөчүзүнүн баш кезээниң тывылганын соонда ол херекке хамаарыштыр бир каразыттырып турар кижини тудуп хоругдаанын база өске-даа каразыттырып турар кижилерни тодаргайлап турарын, Кызыл хоорайга күзүн чок читкен назы-хар четпээн уругнуң мөчүзү ам-даа тывылбаанд болза, чамдык каразыттырып турар хамаатыларны тудуп хоругдаанын, Шагаан-Арык хоорайга бассейн суунга эштип тургаш, амы-тынындан чарылган оолдун херээ-биле бассейнининг директорунга ба инструкторга хамаарыштыр ажил албан-хүлээлгелерин тоомча ч күүсеткени дээш оттурган кеземче херээн судче чоругушкан дугайы да истелге эргелелин ажилдакчылары дыңаткан.

Коргунчуг, харын-даа чииртим кем-херек үлгедишкенин ылаңгыа чаш ажы-төлге хамаарыштыр, кижилер колдуунда эзир байдалга тургаш кылып турар деп чүүлдү демдеглээр дээрден бака, чугаалаар сөс тыппас-тыр мен.

Азияна ТА

Тыва Республиканың информатизация болгаш харылзаа сайыдының 2013 чылдың январь 9-№42 дужаалының капсырылгасы

Россияның болгаш Тываның демнежилгезининг база Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылынга тураскааттыгган төөгү-документалдыг фильмниң эң эки сценарийининг идеязы дээш мөөрейниң дугайында дүрүм

хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылынга тураскааттыгган хемчеглерге калбак хөй-ниитининг кичээнгейин хаара тудары.

— Россияның болгаш Тываның демнежилгезининг болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының төөгүзүн болгаш болушкуннарын көргүзүп турар төөгү-документалдыг фильмни тургузар сорулга-биле сценарийниң эң эки идеязын шилири.

3. Мөөрейниң киржикчилери

3.1. Мөөрейге киржири-биле тус-тус кижилерни, авторлар коллективтерин болгаш аңаа киржир аргалыг хуу авторларны чалап турар.

4. Мөөрейни эрттирерининг хуусаазы болгаш чуруму

4.1. Мөөрей 2013 чылдың январь 9-тан 2013 чылдың февраль 9-ка чедир болур.

4.2. Мөөрейниң киржикчизи 2013 чылдың февраль 10-га че-

дир мөөрейниң киржикчизининг чагыын (№1 капсырылга) болгаш фильмниң сценарийининг эң эки идеязын дугайында барымдаалыг саналдарын дараазында адресче чорудар: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, оф.5, Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы, «Сценарийниң эң эки идеязын конкурзунга» деп бижимелди кылыр.

Сценарийниң утка-шынарынга болгаш долдуруп кылырынга негелделер

5.1. Сценарийниң идеязынга кирер чүүлдер:

— Россия-биле демнежилгенин тыва чоннуң төөгүзүнге ужурдузазы;

— ниити-күрүне төөгүзүнге хамаарыштыр XX чүс чылда орус-тыва харылзааларының сайзыралының төөгүзү;

— төөгүлүг кижилерниң ажил-

чорудулганын ужур-дузазы.

5.2. Сценарийниң идеязы төөгүлүг шын фактыларга, архив документилеринге үндезилеттинер ужурлуг.

5.3. Мөөрейниң сорулгазынга болгаш кылыр чүүлдеринге дүжүп турар фильмниң адын авторлар саналдаар эргелиг.

5.4. Чагыны болгаш сценарийниң идеязын дугайында саналдарны мөөрейге парлап каан (Microsoft Word 93-2003, шрифт Times New Roman, 14 кегль, интервал 1,5) болгаш CD-дискке электроннуг хевирге кирир.

6. Мөөрейниң түңнелдерин үндүрери болгаш тилекчилерни шаңнаары

6.1. Сценарийниң эң эки идеязын мөөрейниң жюризи 2013 чылдың февраль 20-ге чедир ажык бадылаашкын-биле тодардыр. Жюри кижигүннерининг үштүн ийи кезин бадылаанда шийтирпирни хүлээп алган деп санаар.

6.2. Жюриининг ажылының түң-

нелин протоколга долдуруп, Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы чө кирир.

6.3. Мөөрейниң түңнелин Тыва Республиканың информатизация болгаш харылзаа сайыдының жаалы-биле бадылаар.

6.4. Мөөрейниң тилекчизи шаңнаары-биле 20 муң рубл түңнүг чаңгыс шаңналды тускан. Ол ышкаш тилекчи Россия биле Тываның демнежилгенин болгаш Кызыл хоорайн үндезилеп тургустунганының 100 чылынга тураскааткан төөгү-документалдыг фильмни тырттыр турда киржир эргени алыр.

6.5. Шаңналды авторлар коллективинге тывыскан таварылга шаңнал акшаның түңү көвүдөвону авторлар коллективининг жигүннерининг аразынга хуваар

7. Харылзажыр чер

7.1. Мөөрейни эрттирери-биле холбашкан айтырылгаларны Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызынга тургузар, адреси: Тыва Республиканың Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, каб. 5.

1. Ниити чүүлдер

1.1. Россияның болгаш Тываның демнежилгезининг база Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылынга тураскааттыгган төөгү-документалдыг фильмниң эң эки сценарийининг идеязы дээш мөөрейни эрттирерининг сорулгаларын, кылыр чүүлдерин болгаш чурумун бо дүрүм тодардып турар.

1.2. Мөөрейниң организакчызы Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы болуп турар.

1.3. Мөөрейниң түңнелдерин үндүрери-биле мөөрей жюризин (моон соңгаар — жюри дээр) тургузар.

2. Мөөрейниң сорулгалары болгаш кылдыр чүүлдери

2.1. Мөөрейниң сорулгазы болза, төөгүлүг болушкуннары: Россия биле Тываның демнежилгезининг болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылының ат-алдарын бедидери.

2.2. Мөөрейниң кылыр чүүлдери:

— Россия биле Тываның демнежилгезининг болгаш Кызыл

Садык төл — өг-бүлөгө аас-кежик

Интервью

Республиканың Баштыңы — Даргазы Шолбан Кара-оол 2 чылдың декабрь 5-те Дээди кылган Айыткалынга ТР-нің кадыкшылын эгидер төптү да ажыгалга албан кириерин демдеглээн. Ук төптүң ажит-республиканың ада-иелери йн манап турар дээрзин Чазак чугаалаан.

нап-ла, ук төптүң оран-савазы дан эгелеп барык 10 чылдың да септелгеде турар. Тыва Республиканың Чазаның ап чоруткан хем-иниң түңнелинде ажил дүргедеп, чылда төптүң ажиттынары бо-ерге ол кайы хире улуг белек илдингир. Ынчангаш амгы үеде ы-биле ажил-агыйның кандыг е чоруп турарын билип алыры-ның Кадык камгалал болгаш со-жүлдө яамызының Ие-чаш кам-ың болгаш санаторий-курорт рээниң эргелелиниң начальни-аа Алдын-ооловна Ондар-биле иттем.

Эренмаа Алдын-ооловна, амгы үеде байдалы-биле та-ырып көрүңерем.

13 чылдың январь 1-ниң байда-ТР-нің Уругларның кадыкшылын төптүң оран-савазының септелге-ы 80 хуу чедир күүсеттинген. Тыва-каның Баштыңы — Чазаның Дар-бан Кара-оолдун Айыткалында ук 13 чылда ажыгалга кириер объек-санынче кириген. Бистиң Кадык болгаш социал хөгжүлдө яамызы-ы-биле чогуур хемчеглерин ап чо-жылды күштелдирип турар. «2011-дарда Тыва Республиканың чамдык хамаатыларының кадыын экижи-гаш чедимчелиг бөлүк» республи-скай сорулгалыг программаның 90 млн. 141 муң рубльди тускай-акша-хөреңги төптүң оран-сава-аштыкы ажилдарын чорударынга оран-саваның девискээрин чаагай-че көрдүнгөн.

Уругларның кадыын экижиде-иле эмнээр талазы-биле кандыг-лерни организаастарыл?

Эренмаа Ондар.

— Эмнээр талазы-биле кандыг хевир-лерни кириерил база кандыг аарыгларлыг уругларны экижидип ап болурул дээн ыш-каш чүүлдерниң талазы-биле бистиң яамы тускай программаны ажилдап кылган. Төпке уруглар эмчизиниң, терапевт, невро-патолог, массаж кылыр специалистер дээш, оон-даа өске адырлар талазы-биле эмчилер ажилдаар. Олар амгы үениң негелделерин-ге дүүштүр дериттинген тускай өрээлдерлиг болур. Ук программаны 2012 чылдың но-ябрьда РФ-тиң Кадык камгалал яамызынга таныштырган бис. Программа езугаар төпке ажилдаар чугула херек тускай эмчи кадрла-рын база белеткеп турар. Оларны Москва, Санкт-Петербург, Новосибирск, Томск хо-орайларга өөредириниң талазы-биле акша-хөреңги көрдүнгөн. Ооң мурнунда турган кадыкшылга төвүңе чедирип турган эмчи дузазының хевирлерин база чаартып, сай-зырадыр бис. Бир дугаарында, бассейнни ажыгалга кириери эргежок чугула. Бир хар четпээн болгаш 3 харга, 11 харга, 14 харга чедир элээди уругларның кадыын бассейн дузазы-биле экижидери көрдүнгөн. Черле турган дустуг өрээлди эде кылган болгаш ол база ажылын эгелей бээр. Эң-не солун, чаа чүүл болза, бичии уругларның кадыын эки-жидеринге кончуг чугула ипотералияны ки-рип турар бис. Ол чүл дээрге, аът дузазы-биле эмнээшкн-дир. Нерв, ДЦП, сөөк-даяк

аарыгларлыг уругларга аът мундуруп тур-гаш, эмнээшкнни чедирери аажок дээш-тиг болурун эмчилер демдегеп турар. Бо талазы-биле 3 тускай специалисти Москва хоорайга белеткээр.

— Төпке бүгү республикадан уруглар кээп эмнедир болганда, ада-иелерниң уруглары-биле чурттаар оран-сава айтыры берге байдалда болур. Ол талазы-биле хемчеглер ал-дынып турар бе?

— Аажок шын айтырыг салдынар. Шынап-ла, республиканың кожууннары-дан келген, ылаңгыя инвалид ажи-төлдүг өг-бүлелер уругларын эмнедир-биле Кы-зылга келгеш, төрөл-дөргүлүнүң бажы-нарынга чурттаар апаар. А эмнээшкн бир айның-даа дургузунда үргүлчүлээр болгай. Ынчангаш ада-иелерге эпчок, таарымча чок байдал тургустунар. Бис бо талазы-би-ле база өөренип көргөш, төпке 3 орунуг пансионаты ажилдарын планнап турар бис. Ада-иелер уругларын эмнедип, аңаа чурт-таар аргалыг болур. Ынчангаш амгы үеде акшаландырышкын, эмчилер талазы-би-ле-даа бүгү-ле айтырыглар шиитпирлеттин-ген деп болур.

— Ук төпке кадык уруглар хына-дып ап болур бе?

— Уругларның кадыкшылын эгидер төптүң оран-савазының чанында 2011 чыл-да уругларның кадыкшылга төвүн ажит-кан. Кадык, кандыг-даа аарыг чок уруглар аңаа бүгү талазы-биле хыналданы эртип ап болур. Чүрек, хан-дамыр системазын, диш-терин, карааның көөрүн, шимчээр система-зын дээш, уругну бүгү талазы-биле хынаар. Боттарының участогунда уруглар эмчи-зинден кандыг-даа чоруткан бижик чокка келгеш, специалистерге кирип ап болур. Чүгле харын, кадыкшылга төвүнүң невро-патолог эмчиже кирери берге болуп турар. Ада-иелер ийи-үш ай бурунгаар баш удур бижиттирип, эртенгиниң 6 шактан эгелээш оочурлап турарын билир бис. Ол дугайында бистиң яамыже хомудал чагаалар база кээп турган. Бо байдалды өөренип көргөш, чаа ажиттынар төпке немей 2 невропатолог эм-чини көрүп турар бис. Ынчан ада-иелерге, уругларга-даа таарымчалыг байдал тургус-тунар дээрзи чугаажок. Ол ышкаш төпке ине-биле эмнээшкн кылыр эмчи, психолог дээш, чаа специалистер ажилдаар. Уруг-

Удавас ажыгалга кирер кадык-шыл төвү.

ларның кадыын экижидип алыр талазы-би-ле төпке бүгү чүүл турар ужурул. Бо төптү ажыгалга кирип алгаш, ажил адакталган деп болбас. Чүге дизе, бистиң ажилдап кылганымыс регион программасы 2015 чыл-га чедир ажилдаар болганда, ам-даа чаар-тылгаларны кирип, ажилды уламчылаар бис. Төптүң ажылының талазы-биле кандыг аарыгларлыг уруглар көвүдөп турарыл, ажи-төлдүң кадыын быжыктырып экижиде-ринге немей чүнү канчалза экил дээн ышкаш чүүлдерни өөренип көргөш, хемчеглерни ап чорудар бис.

Чүгле Кызылга эвес, кожууннарың төп эмнелгелеринге уругларга эмнээшкн чо-рудар болгаш аарывайн турар уругларның кадыын быжыктырар өрээлдерни ажайдар. Аңаа массаж кылыр специалист дээн ыш-каш ортумак эмчи персоналыңдан улусту өөредир. Ооң мурнунда мындыг өрээлдер турган-даа болза, чогуур дериг-херексел чок турган. Ам федералдыг хоойлу езугаар, бо ажилче кичээнгейни шыңгыы угланды-рып эгелээн. Кадык камгалалдың чаартыл-га программаның талазы-биле Улуг-Хем болгаш Барыын-Хемчик кожууннарың ко-жуун аразының төвүн ажиткан. Аңаа тускай эмнээшкн алыр салбырны организаастап кылган. Ук салбырга физио-эмнээшкнни, массаж дээн ышкаш бөлүк эмнээшкнни ап болур.

Ынчангаш Чазак Даргазының Айыткал-сорулгазы-биле 2013 чылда төптү ажыгал-га кириер дээш ажылды шыңгыы чорудуп турар. План езугаар иштиги, даштыкы чедир кылдынмаан ажилдар доосту бээр-ге-ле, но-ябрь айдан эгелеп төптү ажыгал-че кирип-тер. Ынчан республиканың бүгү уруглары чогуур эмчи дузазын алыр аргалыг болур.

Алдын-ооловна БАДЫ-ХОО чугаалашкан. Айдыс ДОРЖУНУҢ тырттырган чу-руктары

БИЧИИ МӨГЕЛЕРНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

зүп оран салгалдың ында, ылаңгыя элээди-ар аразынга, хостуг ш маргылдаазының ереп, сайзырап ту-канчаар-даа аажок-нчүг.

ш оларны чүгле спортка ылдыг болур кылдыр эвес, даа оларның езулуг эр ки-мөзү-шынарының талазы-кизидилгезинге кол черни-ар дээр болза, чазыг бол-ангаш аныак-өскөн спорт-рый харылзаалыг болуп, ыдырал дээш сонуургал-үлдүг болуру кончуг чугула. та чаа республиканың-ий» хоргадал төвү-биле-иң социал келдердилге-ичии оолдар аразында ху-гылдаазы болуп эрткен. эниң дугайында бистиң-ага төптүң башкылары,

ьтура-кадыкшыдылга-ның эргелекчизи С.Ы. биле күш-ажыл камга-ң инженерни В.К. Хаян-ар дыннатпышаан, тода-рны берди. Башкылар-алап турары-биле алырга,-лдааны ССРЭ-нің хостуг-спорт мастери, Совет-нің Чепсектиг Күштери-дакпыр чемпиону, 2010

Бичии мөгелер башкылары-биле.

чылда Калмыкияга болуп эрткен хоочуннар аразында хостуг хү-реш талазы-биле маргылдааның хүлөр тиилекчизи, төптүң кижизидикчи башкызы А.Ө. Хертектиң шаңналы дээш организаастап эрт-тирген. Онзалап демдегеп каар чүүлү — Аяс Опейович маргылдаа-ның кол деткикчизи болуп, тии-лекчи болган черлерниң шаңнал-дарын бүрүнү-биле харыылаан.

Сергей Ыймажапович Тю-люш: «Маргылдаага ниитизи-биле 32 назы четпээн оол күжүн ше-нешкен. Оларны назы-хар аайы-биле ийи бөлүккө чарган — бичии бөлүккө 2003-2005 чылдарда төрүттүнгөн оолдар база улуг бөлүккө 2000-2002 чылдарда төрүттүнгөн оолдар. Аңаа кол-дуунда төптүң хайгааралында ту-рар, амыдыралдың берге байда-

лынга таварышкан болгаш социал байдалы чединмес өг-бүлелерден оолдарны хаара туткан. Соци-ал байдалы чегей өг-бүлелерден оолдарны шак бо ышкаш маргыл-дааларже хаара тударының кол чылдагааны — оларны кичээнгей чок арттырбазы, оларның берге амыдыралыга, бичии-даа болза, өөрүшкүнү, чырыткыны болдура-ры болгаш кезек кыска үениң-даа иштинде болза, оларга аас-кежи-ти сөңнээри чугула. Ол ышкаш оларның-биле чоок харылзааны тудуп, оларның бүзүрелин чаалап алырга, амыдыралдың берге бай-далында таварышкан бичии чаш назын үезиниң кижизиниң иштиги «делегейинде» чүү болуп турарын, ооң сагыш-сеткилин чүү дүвү-редип турарын билип, тодарадып алырда, улуг ужу-уткалыг. Олар-га кичээнгей кончуг чугула черни ээлеп турар».

Владимир Константинович Хаян-оол: «Бичии оолдарның ачыр-дачыр сегиржип алышы-кыннарын көрүп оарга, улуг мөгелерден дудак чок деп болур. Чүге дизе оолдарның хүрешке, шынап-ла, сонуургалдыг болгаш хандыкшылдыг дээрзин мар-гылдаа үезинде эскерип болур. Маргылдааның түңнелинде бичии бөлүк оолдарның аразында 1-ги

черни бүзүрелди-биле Милан Ховалыг тиилеп алган. 2-ги черге Дамдан Ооржак база 3-кү черге Ай-Хаан Кежикей төлептиг бол-ган. Улуг бөлүктүң оолдарының аразында Торлук Ховалыг шүг-лүп үнгөн, а 2-ги черни Каңгывай Сат биле 3-кү черни Начын-Белек Монгуш олар алган. Бо оолдар-га шуптузунга өртөктиг белек-терни берген. Бичии бөлүктен Милан Ховалыгга хамаарыштыр чугаалаар болза, ол эрткен чылын ноябрь айда Ермаковск суурга болуп эрткен хостуг хүреш мар-гылдаазында бодунуң 29 кил дең-зизинге мөңгүн медальды чаалап алган».

Автордан: элээди болгаш бичии оолдар аразында хүреш болгаш оон-даа өске спортчу маргылдааларны доктаамал чо-рудуп турары чугула, чүге дизе ажи-төлдү бичизинден тура-ла, спортка ынак кылдыр кижизи-дери — кол сорулга. Спорт чүгле кадык болурунга эвес, а бүгү та-ла-биле, эстетика, кижизидилге, угаан-медерел, мөзү-шынар тала-зы-биле сайзыраңгай болурунга ажыктыг. База ол ышкаш бистиң ажи-төлүсү кадык болур болза, келир үениң салгалы кадык болур дээрзинге идегел улуг.

Валерия КОНГАР.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

Тыва Республиканың чамдык хойлужудулга актыларын
күжүн чидирген деп санаарының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи)
2012 чылдың декабрь 25-те үлээп алган

1 чүүл

Дараазында хойлуларны күжүн чидирген деп санаар:

1) 2005 чылдың декабрь 28-те № 1564 УХ-1 «өскүс уругларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларга күрүне хандырылганының база социал деткимчениң хемчеглерин бээр талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна өскерилгелер кириериниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна («Тувинская правда», 2008 чылдың август 21-де; «Шын», 2008 чылдың сентябрь 2-де);

2) 2007 чылдың июль 23-те № 251 УХ-11 «өскүс уругларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларга күрүне хандырылганының база социал деткимчениң хемчеглерин бээр талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна өскерилгелер кириериниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна («Тувинская правда», 2007 чылдың август 2-де; «Шын», 2007 чылдың август 2-де);

3) 2008 чылдың июль 7-де № 750 УХ-11 «өскүс уругларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларга күрүне хандырылганының база социал дет-

кимчениң хемчеглерин бээр талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна өскерилгелер кириериниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна («Тувинская правда», 2008 чылдың август 21-де; «Шын», 2008 чылдың сентябрь 2-де);

4) 2009 чылдың март 18-те № 1207 УХ-11 «өскүс уругларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларга күрүне хандырылганының база социал деткимчениң хемчеглерин бээр талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна өскерилгелер кириериниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна («Тувинская правда», 2009 чылдың апрель 9-та; «Шын», 2009 чылдың апрель 14-те);

5) 2010 чылдың апрель 28-те № 1828 УХ-11 «өскүс уругларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларга күрүне хандырылганының база социал деткимчениң хемчеглерин бээр талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» Тыва Республиканың

Хойлузуна 3 база 4 чүүлдеринге өскерилгелер кириериниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна («Тувинская правда», 2010 чылдың май 6-да; «Шын», 2010 чылдың май 13-те);

6) 2011 чылдың октябрь 28-те № 927 ДХ-1 «өскүс уругларга болгаш ада-иезиниң ажаал-тежээли чок арткан уругларга күрүне хандырылганының база социал деткимчениң хемчеглерин бээр талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна өскерилгелер кириериниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна («Тувинская правда», 2011 чылдың ноябрь 19-та; «Шын», 2011 чылдың ноябрь 19-та);

7) 2010 чылдың апрель 30-де № 1824 УХ-11 «Тыва Республиканың девискээринде назы четпээннерге хамаарыштыр азырал база ажаал-тежээл талазы-биле ажил-чорудулганы организастаар болгаш боттандыраар талазы-биле Тыва Республиканың күрүнениң чамдык бүрүн эргелерин муниципалдыг тургузулганының тус чер бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуна («Тувинская правда», 2010 чылдың май 13-те; «Шын», 2010 чылдың май 13-те).

2 чүүл

Бо Хойлу 2013 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың декабрь 29
№ 1776 ДХ-1

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың кадык камгалалының ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Кадык камгалал адырынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш «Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

Тыва Республиканың кадык камгалалының «Республиканың уруглар эмнелгези» күрүнениң бюджет албан чериниң реанимация болгаш дүрген терапия салбырының анестезиолог-реаниматолог эмчизи Николай Алексеевич Паркаевке тыпсыр.

Кадык камгалал адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле

Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының ичаш камгалалы болгаш санитар-курорт херээжнниң эргелелиниң начальниги Эренмаа Алдын-ооловна Ондарны;

Тыва Республиканың кадык камгалалының «Кызылдың №1 божудулга бажыңы» күрүнениң бюджет албан чериниң херээженер консультациязының эргелекчизи Елена Петровна Филимонованы шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 9
№ 1

Массалыг информация чепсектериниң ажилдакчыларын Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Телевидение адырынга идепкейлиг чогаадыкчы ажил-чорудулгазы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле ВКТРК ФКУБ-туң «КТРК» Тыва салбырының телевидениениң медээлер программалары албанының начальнигиниң оралакчызы Назым Монгушевич Доржуну;

«Телевидеокомпания» хаагыг акцио-

нерлиг ниитилелдин «Новый век» телеканалдың программалар редактору Роланда Мадыр-ооловна Казачакованы шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 11
№ 3

Россия Федерациязының Истелге комитетиниң Тыва Республика талазы-биле Истелге эргелелиниң ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Албан-хүлээлгезин үлегерлиг күүседип, үре-түннелдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле Кызыл хоорай талазы-биле истелге килдизиниң онза херектер талазы-биле истекчизи Изольда Куусаловна Норбуну;

Истелге эргелелиниң удуртукчузунуң улуг дузалакчызы Елена Часкаловна Тулушту шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 11
№ 2

Россияның Парлалга хүнү-биле массалыг информация чепсектериниң ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Парлалга адырынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

«Шын» солун редакциязы» күрүне албан чериниң корректору Елизавета Маадыева Барыскага тыпсыр.

Парлалга адырынга чедип алган чедиишчиннери болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле

«Улуг-Хем» солун редакциязы» автоном албан чериниң кол редактору Оксана Викторовна Базырны;

«Шын» солун редакциязы» күрүне албан

чериниң корректору Вера Быйымбаевна Монгушту;

«Тываполиграф» ажык акционерлиг ниитилелдин өрүкчүзү Чойганмаа Баяевна Хертекти шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 11
№ 4

Тыва Республиканың прокуратуразының ажилдакчыларын шаңнаарының дугайында

Республиканың хамаатыларының хойлу езугаар эргелерин болгаш со-нуургалдарын камгалаар херекке чедип алган чедиишчиннери база хөй чылдарда үре-түннелдиг ажилы дээш Тыва Республиканың Баштыңы — Чазааның Даргазының Хүндүлел бижии-биле

Бай-Тайга кожуунуң прокурору, юстицияның чөвүлекчизи Руслан Ким-оолович Монгушту;

Улуг-Хем кожуунуң прокурору, юстицияның чөвүлекчизи Мерген Кара-оолович Ондарны шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 11
№ 5

Тыва Республиканың Ордени-биле С. С-Б. Монгушту (мөчээниниң соонда) шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың хөгжүлдизинге үлүг-хуузу база республиканың эрге-чагырганың күрүне органнарынга база тус чер бот-башкарылгазынга үр чылдарда сыныш чок албан-хүлээлгези дээш Бай-Тайга кожуунуң чагырга даргазы Сергей Санн-Белекович Монгушту (мөчээ соонда) Тыва Республиканың Ордени-биле шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2013 чылдың январь 11
№ 6

Хөй-ниитичилер бирги дуза дээ

Чеди-Хөл кожуунуң төвү Аксы сумузуңуң чылыдылга-энттика төвүнге болган улуг үрелкин онза байдалды ажып эртер республиканың бүгү чурттакчы нун демнестирген.

Ямылар, ведомстволар, албаннар бан черлери, хөй-ниити организация куш-ажылчы коллективтер дузазын кизери-биле боттарының арга-шинээн мелээннер. Оларның бирээзи Россия «Элээр чорук ниитилели» шимчээшкни Тывада девискээр салбырының удуртукчу Наталья Балчиринова Тиртык-Кара таан хөй-ниитичилер Хову-Аксынга чедип бирги дузаны база чедирген.

Ук организацияның кежигүннери лур «Гуманный» социал хоргадаал төв директору И.Ондар, Г.К. Салчак оларны-даа мурнай бир-ле дугаар «холун су четкеш, декабрь 24-те улуг, бичии кижиге елканы организастап эрттиргеннер.

Тываның күрүне университеди (ректор С.О. Ондар), профэвилел кежигүн (даргазы А. Тарыма) эвээш эвес тү акша-хөреңги, идик-хеп чыылдазын чедип, Хову-Аксынга чоруткан.

Республиканың малчыннар эмнел (профэвилел даргазы Г. Орустук), медицина профилактиказының төвү (кол э. О. Суван-оол) олар чурттакчы чонну эм-биле хандырылганы болгаш тургусту байдалда кадыкшылга хамаарыштыр йылбыр ажилын чорутканындан чон хебилип алганы чугаажок.

Чаа-Хөл кожуун чагыргазы суг сөөг машиналары-биле суг хандырылга; Улуг-Хем кожуунда хоочуннар чөвүл (даргазы К. Төгүс-оол) психологга хаара тудуп чорудуп, чурттакчы чонга би дузаны көргүскенин демдеглевейн-рып болбас.

Эрзин кожууну 10 ажыг баш ш малды чыып, төве, хой дүгүнден аргидик-хепти дамчыткан. Ыраккы мөң тайгажыларның, тожуларның дээш, өк даа кожууннарда энэрел сеткилдиг чон киржилгези-биле чыгдыгган дузалам деткимче айыл-халап болган чериниң чутакчыларында үе-шаанда четкен.

Берге үеде клиниктиг психолог Т. Удацева, улусчу эмнекчи И. Тонких, ат-сурап массажист О. Оюн, бурунгу чүдүлгө төлээзи хам Л. Оюн дээш, дыка хөй килерниң сагыш човаашкынын чеди-хөл лер алганын онзалап көрдүм.

Бо чоокку үеде Россияның «Эл чорук ниитилели» шимчээшкениниң вада девискээр салбырының удуртукчу Н.Тиртык-Кара баштаан хөй-ниитичи база катап кожуун төвүнге чедип, суму-га, албан организацияларга кадык амь-ралды суртаалдап, эмнээшкни негетти турар кижилерге боттарының дуза көргүзери-биле айттыптарлар.

Наталья ТИРТЫК-КА
Тыва Республиканың алдар ажилдакчызы.

«ХОЙЛУГ КИЖИ КААС...»

Бай-Тайга кожунун "Бай-Тал" күрүнениң унитарлыг үрүлгези республиканың мурнакчы ажил-агыйының ээзинге санадып турар. Бүдүрүлгени хөй чылдарда ыл-Кат Кочал-оол чедишкенин удуртуп келген. 2012 да Бай-Талдың малчыннары кандыг көргүзүлгелерин илдеанының дугайында Кызыл-Кат Николаевна допчугаалады:

стиң бүдүрүлгениң мал-ның кол сорулгазы бол-алыг шээр малды, сар-стүрери болуп турар. Бо-лгалыг даалганы амыды-диншкенин боттандыра-ажыл-агыйжы, эрес-ке-яктарны мал ажилында-ткаш, өгбелерниң сал-лгал дамчып келген мал-ылыр буянын херекке

арга-дуржулга-дамчыдып турар-ангаш малчыннар-а аныяк, 40 хар-зылыг. Мал ажи-скай эртемнигле-болгаш ортумак-е черлери доос-ктар болуп ту-р шупту бир дем-е, ажил-агыйның баш санын көвү-юдуктулуун бе-аазын экижидер-ымак ажилдап,-ың күш-ажылчы-рип келген.

чылда ажил-агый-төрүүр малга-95 анай-хура-бызааны менди-гаш, эки көргүзү-дип ап, мурнакчы-терниң одуруун-а. Аныяк малчын-Сарыг-оол чүс баш-йга онааштыр 135

чидириг чокка өстү-12 чылда "Республика"-бедик атка төлөтпиг-Бай-Тал" ажил-агый-

ның мал эмчизинге 40 чыл ажыг-ажылдап келгеш, уксаалыг шээр-болгаш бода малдарның баш са-нын өстүреринге улуг салышкы-нын кириген Сергей Иргитович Аракчаага база республика Наа-дымының үезинде "Тыва Респуб-ликаның көдээ ажил-агыйының алдарлыг ажилдакчызы" деп хүн-дүлүг атты тывыскаан.

Кыштаглаашкына белеткел-

он үш муң ажыг баш шээр, бода, чылгы малы 34 коданда кыштап турар. Бай-Талдың девискээ-ринде хар чуга, одарлар четчир, соок дыка дыңзываанындан мал-хүр кыштап турар. Малчыннар-ның ажил-ижинге таарымчалыг байдалдарны тургускан бис.

Тыва Республиканың Башты-ны Ш.В. Кара-оолдун Айытка-лы-биле малчыннар танышкаш, "Эки ажилдаар, эки чурттаар" деп кыйгырганын чүлдүгүнүп деткээш, чаа үнген 2013 чылда республиканың кожунун, су-мунун бурунгаар хөгжүлдэинге улуг үлүүн кириери-биле үре-түн-нелдиг ажилдаарын хүлээнп ту-рарлар.

Аныяк, мурнакчы малчыныыс Альберт Сарыг-оол 2012 чыл-да улуг чедишкенин бол-ганын барымдаалааш, ооң ажил-ижи-биле чоок таныш-тырып көрей.

А.Сарыг-оолдун ада-иези Борис Хертекович биле Алек-сандра Ооржаковна оглун мал ажилына ынак, аңаа бердинген, бо ажилдың ча-жыттарын эки билер кылдыр чажындан тура өөреткенер. Кажан ада-иезинге дузалак-чы малчын болуп ажилдай бергеш, хойларны чылдың үелеринде кандыг одарларга кадарарын, чаш хураганнарны ажаап, чемгерериниң болгаш шээр малды өстүрериниң хөй санын чажыттарын өөренип ап, езулуг идегелдиг дузалак-чы болу берген. Ынчангаш ада-ие хүндүлүг дыштаныл-гаже үнгеш, күрүнениң хоюн улуг бүзүрел-биле оглунга хү-лээткен. Дузалакчы малчыннап эгелээнден бээр чүгле сес чыл эрткен-даа болза, Альберт хөй чылдарда ажилдаан дуржулгалыг малчыннардан дудак чок ажил-и-шчизин көргүскөн.

2012 чылдың чемпиону
Альберт Сарыг-оол.

ди малчыннар чаңчыл езугаар-хынамчалыг чорудуп, ниитизи-биле бир муң ажыг тонна сиген-ни белеткеп алган. Бүдүрүлгениң

Мал эмчизи Борис Аракчаа.

2012-2013 чылдың кыштаг-лаашкынына 18 тонна эки шы-нарлыг сигенни курлавырлап, бүгү талазы-биле хынамчалыг белеткенген. Кышкы үеде хоюнуң одарын, суггадын шын таарыш-тырып, ажаалдазын экижиткен. Ынчангаш малчынның хою бо кы-жын хүр кыштап турар. Малчын эш-өөрү-биле бир дөмей Альберт Борисович 2012 чылда чедип ал-ган бедик күш-ажылчы чедиш-киннерин бо чылда улам экижи-дер сорулганы салып алган, бүгү күжүн, билин, арга-дуржулганын уксаалыг шээр малды өстү-ринче угландырып, кызымаккай ажилдап турар.

Ооң өөнүн ишти Айслана — база-ла мал ажилына бердин-ген, эрес-кежээ киж. Ол чаш хураганнарны ажаар, чемгерер талазы-биле мергежилдиг болгаш өг-бүлениң хөй хураганын онча-менди доруктуруп алырынга улуг үлүг-хууун кирип турар. Ажил-агыйжы, орлан, эрес Альберт биле Айслана Сарыг-оолдар 2012 чыл-

да мурнакчы малчын болганын-дан аңгыда, үрде манааны дун-оглу Чойганның төрүттүнгени база оларга улуг аас-кежик бол-ган.

"Кандыг-даа ажил-ишти чедиш-кенин, үре-түннелдиг кылыры дээрге, ажилды хүлээнип алган, ону бүдүрүп кылып турар киж-ден кол хамааржыр" — деп, Аль-берт Борисович чугаалаар киж.

Ниитизи-биле "Бай-Тал" күрү-нениң унитарлыг бүдүрүлгезинде мал ажилына сагыш-сеткилин-ден бердинген, арга-дуржулганын улуг, ат-алдарлыг мурнакчы мал-чыннар хөй. Оларга Чойган Биче-оолду, Баавыл Эрес-оолду, Буян Дамбийны болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Бо мурнакчыларның үлегер-чижээн амгы салгалдың аныяк малчын-нары эдерип, арга-дуржулганын ажил-ижинге ажыглап, эки түн-нелдерни чедип ап турарлар.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Авторнуң тырттырган чу-руктары.

Хоралыг чаңчылдар болгаш оларны чайладыры

(Ада-иелерге сүме)

пел хөгжүлдэинге ки-ениң улуг салдарлыын кур-дузанын бедин-биле-аан, В.И. Ленин кижизи-Мөңгө, эргежок чугула-п онзалаан.

бүрүзү ыяап-ла бир ки-лү бооп төрүтүнгеш, та адазы азы иези, кыр-азы кырган-авазы бо-изидикчи ужу-дузалак, хүлээлгелерниң күү-кээр чугаалаарга, баш-иттирер, а чоорту боду-кчи болу бээр. «Улуг ада-иелер уругларны ижизитпес, күш-ажылга-убас, амыдыралга бе-болза, ниитилел чүгле-йн баар эвес харын-даа-жүп болур.

угларның хоралыг чаң-болгаш оларны кан-ладырының дугайында-р. чың чачылдарны үш-арып болур:

аа чорук, организас чок, ес болуру, идепкей чогу, эвези;

— бодун тогдунары, дедир бо-луру, эмин эрттир чассыг болуру, бодун өрү көрдүнери, каржы, ме-гечи болуру.

Ам оларның чамдыызы-биле таныжып көрээлинер.

Уруглар кижизидилгезинге хамыктын мурнунда салгааш-кын, ада-иени болгаш черле чоок дөргүл-төрелдерни дөзээрни улуг салдарлыг дээрзин улусчу педа-гогика илереткен. "Ада-иези кан-дыг болурул, ажы-төлү ындыг бо-лур" дээн үлегер домак ону улам бадыткап турар. Бичи уруглар ада-иезинден чамдык шынарлар-ны, ажил-ишчи мергежилдерни, чаңчылдарны, аажы-чаңны дөзеп, салгап ап болур.

Арагалаашкын — эң-не кор-гунчуг аарыг. Ону хүндүткелдин чеми, бот-боттарына аалдажыр-да, кудага, өг-бүлениң азы чон-нуң улуг-биче байыр-наадымынга хүндүткелдин демдээ кылдыр са-нап чораанын билер бис.

Арагага сундулуг назы чет-пээннерни, аныяктарны "даңза-угбас таакпызыраан, дашка уг-бас арагазыраан" деп чемелээр. "Араганың кырынга чам үнер" деп чоннуң үлегер домаа ханы уткалыг. Чам дээрге-ле мында

кижиниң аажы-чаңының, ишти ки-мөзүзүнүң четпес талалары, ера-жок шынарлары дээн уткалыг.

Чүге кижилер таакпыны тыр-тып турар чүвөл? Ооң кол чыл-дагааны — сонугал бооп ту-рар. Шинчилелдерден көөрге, өөреникчилерниң 25 хуузу таакпыны сонугалдан тыртып турар. Ийги кол чылдагааны — улуг кижилер өттүнери. Бир эвес таакпылаваз өг-бүлелерде уруг-ларның 25 хуузу таакпыны тыр-тар болза, а таакпы тыртар ада-иелерниң уругларының барык 50 хуузу таакпылаар болур.

Уруглар кижизидилгезинге багай салдарны хоралыг оюннар чедирип турар. Оларның чижэ-нге акша-биле ойнап турар көзер, компьютерде аткылажыр оюннар дээн ышкаш оюннар хамааржыр. Бо оюннар колдуунда эр улустун аразында непереп турар.

Оларның келир үеде ажы-төлүн чүге өөредип турары көскү. Ынчангаш бо чорук-биле демисе-жири — киж бурзунуң хүлээл-гези.

Ийги бөлүктүн кол багай чаңыл-дарына чалгаа чорук хамааржыр.

Чалгаа дээрге-ле ажилга, өөредилгеге тура чогу болур.

Чалгаа чорук-биле демисежирде, баштай хайгааралды чоргузары чугула. Баштай-ла уругнуң ындыг багай талазы каяа, кандыг ажил үезинде көстүп турарын эскерер ужурулуг.

Уругну чажындан тура күш-ажылга чаңчытырары чугула. Баштай оларның хире-шаа-биле кылып шыдаптар ажилдарын, а чоорту уруг өскөн тудум ажилды нарынчыдып болур. Уругларның чалгаа чоруу эш-өөрүнден база салдарлыг бооп тыттып болур.

Уругларның дем чок болуру, бот-тарының үезин шын организастап шыдавазы, шевгерин эвези база бир багай чаңылдар болур.

Бо чаңчылдарны эде киж-зидеринге хүн чурумун шыңгы сагыры негеттинер. Уруглар хүн чурумун шын сагыр болза, оларның өөредилгеге-даа, күш-ажылга-даа, дыштанырынга-даа үези четчир. Хүн чуруму уруглар-ның үезин камнаарына, ажилды шын планнап билиринге өөредир.

Уругларның аажы-чаңында эң-не коргунчуг, багай чаңчыл чүгле бодун бодаары (эгоизм) болур. Олар улуургак болуп төрүттүнүп келбес, ол шын эвес кижизидил-геден тыттыр.

Дараазында чижекке доктаап-таалынар: бешки класстың өөре-никчизи Аянага башкы сүмелээ: "Сен эжиң Аленага дузалашкан болзуңа, Аяна. Ийилер ап, өөре-дилгези баксырап турар-дыр". А Аяна чүү деп харылааныл? "Боду буруулуг-дур, шорузу-ла ыйнаан. Мээң демдектерим шуп-ту бештер, мен ону өске кижиниң дузазы чокка чедип алган мен". Ынчангаш ындыг уруглар дээр-ге чүгле бодун бодаар, бодун тогдунар кижилер-дир.

Мөзү-шынар кижизидилге-зинге өг-бүлениң, ада-иениң ролу улуг. Кандыг-даа киж бир-ле багай чаңылдыг кыл-дыр төрүттүнүп келбес. Бичи кижилер улгадып келгеш, кудум-чуга, садыга, өске-даа хөй-ниити черлеринге чамдык төлөп чок кижилерниң багай аажы-чаңын, харын-даа үүлгедилерни көрүп, дыңнап турар апарлар. Кошкак кижизидилгениң көгүлгезинге ки-рер, салдарына алзыр таварыл-галар бо-ла тургулаар. Ынчангаш багай үлегер чыпшынычал.

Элаай ХЕРТЕК, эге класстарда англи дыл башкызы.

Мугур-Аксы суур.

Сеткил сөңү

АРЫГ-БАЖЫ

(Улуг-Хем кожуун)

Арбай-тараа ногаа тарыыр,
Арыг-Бажы өскен суурум.
Ажыл-ишчи өгбелерим
Ачылыг-ла өргээзи ийин,

Тараа, ногаа ораны боор,
Таңды ээзи Арыг-Бажы,

Даады-ла кады чораан,
Даайларым ховалыглар.

Азарганчыг бичии шаамдан,
Ада-ием өстүрүп каан,
Арыг-Бажы суурувус,
Аас-кежиим эгези сен.

Ам бо хүнде суурумга
Аалдап, эргип четпезе-даа,
Ада-өгбөм чаякчызы,
Арыг-Бажын сактып ор мен.
Агы МААДЫР-ООЛ.
Кызыл хоорай.

Тыва Республиканың ниитилел-политиктиг «Шын» солун редакциязы боттарыңарның дыңнадыларыңарны тыва дылга чонга чарлап дыңнадырының эптиг аргазын силерге саналдап тур.
Реклама байдалдыг чүүлдерни парлаарының өртктери

	Реклама шөлү, дөрбелчин см	Өртээ, рубль-биле
Үнер хүннери	вторник (8 арын), четверг (8 арын), суббота (12 арын, программа кирген)	
Формады	А-3	
Тиражы	10000 кезек	
1 арын	1 дөрбелчин см	15
Реклама шөлү	1 дөрбелчин см	10
Тус-тус кижилерниң чарлалы	80 дөрбелчин см-ден 50 сөс чедир, фото-чуруу халас	150
Сөзүглелди очулдулары	50 сөс чедир	300
	Төлээриниң хевирлери	
Тус-тус кижилерниң чарлалы	80 дөрбелчин см 50 сөс чедир	туда санажырга 250 шилчидерге 300
Хуу сайгарлыкчыларның чарлалдары	80 дөрбелчин см 50 сөс чедир	туда санажырга 200 шилчидерге 250

Чиигелделер көргүзериниң аргалары бар.
Бир эвес чарлалды, дыңнадыгны дүрген салды-арын күзээр болза, үнер хүнге чедир ийи хонук артканда эккээр, оон өртээнге 50 хууну немээр.
Сибириниң федералдыг округунун өске регионна-рында чурттап турар хамаатыларга коэффициент 1/0,5,
Россияның Европа кезээниң чурттакчыларынга коэффициент 1/2 болур.

Реклама агентилелдеринге 15 хуу чиигелдени көргүзөр.
Бир эвес парладыр дээш чарлалының өрттөн төлөп каан, оон соонда ону парладырындан ойталаан болза, төлөттинген түнүн 30 хуузуун тыртып алыр эрге редакцияда бар.
Бо өртег 2013 чылдың март 30-ге чедир күштүг.

«Тыва Республиканың автомобиль оруктарының эргелели» күрүнениң казна албан чери»

Бояровка – Тоора-Хем» аразында автооруктуң «Тоора-Хем» кежиин 2013 чылдың январь 14-тен ниити деңзизи 15 тонна чедир чүк автомобильдеринге эртер кылдыр ажытканын сонугалдыг организацияларга дыңнадып тур.

Хүндүлүг Лобсанг Тхүптен Башкы!

Чээрби чыл дургузунда силер тыва чонга шажын чүдүлгө талазы-биле улуг үүлөңер киридинер. Чаа чыл уткуштур үнген «Чырык

дуза-III» деп ном тыва чүдүкчүлерге улуг белек болду, четтирдивис!
Данзын-оолдар.

Төрүттүңен хүндер-биле!

Январь 18-те бистиң ававыс, Тамар Серен-Чимитовна ХОМУШКУ, угбавы Татьяна Серен-Чимитовна ИРГИТ боттарының 50 харлаан юбилейин демдегле эрттирер.

Ававыс Тамара Серен-Чимитовна – кыстың, 1 оолдун иези, 2 уйнуктарының эңерелдиг кырган-авазы. Ол бо хүннерд Барыин-Хемчик кожуунда пенсия эргелелинде пенсияны тыпсырының талазы-биле специализи бооп ажылдап чоруур.

Угбавыс Татьяна Серен-Чимитовна – 1 оолдун иези. Ол аныяндан тура эмчи шугумунга ажылдаан болгаш, 46 харлыында-ла чиигелделиг пенсияже үнзе-даа, бо хүннерде республиканың инфекция эмнелгезинде эмчи бооп ажылдавышаан, чонунга бараан болуп чоруур.

Ынчангаш 50 харны харлап турар ававыска, угбавыска аас-кежики, кадыкшылды, ак орукту, ажыл-ижинге чедиинкинерни күзеп, ам-даа узун назылыг боорун күзедивис.

Уруглары, уйнуктары, өөнүң ээзи, хөй санныг төрелдери.

Дмитрий Дөрбет-оолович МОНГУШ

Бистиң ынак ачавыс, оглуус, акывыс Дмитрий Дөрбет-оолович МОНГУШ 2013 чылдың январь 5-те албан-хүлээлгезин күүседип чорааш, ондакка таварышкаш, чырык өртемчейден, кижилеринден чарлып чоруткан. Ол – милиция майору, хоочун ажылдакчызы. Ажылынга берген, ак сеткилди, аныяктарның дагдынык «Шылгараңгай ажылы» дээш хөй санныг медалдары, хөрек демдектериниң болгаш хүн бижиктериниң эдилекчизи, уругларының ынак уйнуктарының эргим кырган-ачазы, дуңмалар чөлөңгичи, ажылдап, эдержип чораан эштер.

Ачавыс чугаакыр, өскелерге үлегерлиг, дузааргак сеткилди, хүннүрүн шырайы-биле чонунга хүндүткелдиг. Баштак-хөглүг, чазык-биле эштериниң хей-адын көдүрүп өөртүп чораан. Ол чүгүле ажыл бердинген эвес, оон ынак спорттун шупту хевирлериниң ойнак хоочуннар команданың тергин ойнакчы кижигүнү.
Амыдыралдың бергелеринге торулбайн, бурунгаар чүткүлдүг, көрүштүг ынак, чоок киживис бистиң аравыска кезээ мөңгедө утту бас бооп артар.

Ынчангаш бистиң ачавыс Дмитрий Дөрбет-оолович Монгушту сорукуче үдежи, моралдыг база материалдыг дузаны чедирип, а шүжүүвүстү бистиң-биле үлежи келген Иштики херектер яамызы коллективинге, сайыт Александр Федорович Лобановка, истелгелелиниң даргазы Е.А. Дуонга, Чөөн-Хемчик кожуунун ИХК-ге, дарга Аян Көшкенович Сотпага, Чөөн-Хемчик кожуунун суд коллектив Мигадо Михайлович Монгушка, Барыин-Хемчик кожуунун ОША даргазы Болат Михайлович Ондарга, Чадаана хоорайның Үндүрүлүш специализи коллективинге, даргазы У.Э. Хертекке, Чадаана хоорай Хереглекчилер ниитилелиниң коллективинге, даргазы Роза Доржу Деге, Иштики херектер яамызының хоочуннарынга, акывыс Хонун Доржуевич Монгушка, Александра Хаяевна Донгакка, Татьяна Ман ооловна Кууларга, Владимир Комбуй-оолович Монгушка, Алдан Доржуевич Монгушка, Урана Шыраповна Ховалыгга, Родин Сотович С. Любость Доклаковна Ондарга, Вера Доржуевна Монгушка, Солун Бартыштаанович Ховалыгга, чаававыс Светлана Николаевна Монгуш кудаларывыс Зоя Керттик-ооловна Балчыракка болгаш Кызыл Турандан, Шамбалыгдан, Сукпактан, Усть-Элегестен, Ак-Довура Сүт-Хөлдөн келген хөй санныг төрелдеривиске, эш-өөрүвүске, гыскалчыларывыска, кожаларывыска, кудаларывыска, эргим чонун черге чедир мөгейип, четтиргенивисти илереттивис.

Өөнүң ишти, уруглары, ада-иези, кады төрээнери.

Садып тур бис

Сукпак суурда огород, чунар-бажың, гаражтыг, 3 өрээлдиг, тинде ванналыг, туалеттиг, сулуг бажың садып турар. 11 чүсчүк хуужуттунган.
Харылзажыр телефон: 8-923-278-84-58; 8-923-263-79-88; 8-954-545-95-33.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.
Кол редактор
И.М.ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, хүлээп алышкын өрээли — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77, тел/факс (394-22) 2-17-94.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 3 ама.
Тираж 8050. Чагыг 4. Номерни парлагже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адыры хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелик «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүктэн. Херечилелдин дугаары № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаатынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияны ружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылар дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.